

*Косяченко К. Е.,**кандидат юридичних наук,**доцент кафедри цивільно-правових дисциплін**Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ОКРЕМІ НАПРЯМКИ ВЗАЄМОДІЇ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЗІ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Анотація. У статті розглядаються окремі напрямки взаємодії неурядових організацій зі Службою безпеки України у сфері протидії злочинності.

В Україні правозахисну функцію, крім органів державної влади, також виконують інституції громадянського суспільства (громадські організації та рухи), здійснюючи її «замість» або, навіть, «всупереч» діям органів державної влади, зокрема – правоохоронних. Вплив неурядових організацій на правозахисну сферу і ступінь «проникності» їхнього контролю, природно, значно менший, ніж державний, але цей вплив має очевидну тенденцію до зростання.

Наголошується, що неурядові організації відіграють важливу роль у протидії злочинності. У процесі своєї діяльності дані суб'єкти взаємодіють з правоохоронними органами, важливе місце серед яких займає співпраця зі Службою безпеки України.

Запропоновано розглядати під взаємодією суб'єктів протидії злочинності узгоджену спільну діяльність рівних за своїми правами та обов'язками суб'єктів протидії злочинності, що здійснюється у законний спосіб та спрямована на запобігання кримінальним правопорушенням та правове реагування на них.

Зазначається, що чинна редакція Закону України «Про Службу безпеки України» не містить вказівку на взаємодію даного правоохоронного органу з неурядовими організаціями, що негативним чином впливає на ефективність протидії злочинності. З метою усунення даного недоліку запропоновано додати до переліку суб'єктів, з ким взаємодіє Служба безпеки України, громадян України та їх об'єднання.

Глибина співпраці суб'єктів протидії злочинності та узгодженість дій між ними залежать від якості нормативно-правової бази. Ефективна взаємодія неурядових організацій зі Службою безпеки України можлива лише за умови відсутності прогалин та колізій на законодавчому рівні.

Зроблено висновок про те, що основними напрямками взаємодії неурядових організацій зі Службою безпеки України є: обмін інформацією та реалізація інституту громадського контролю за діяльністю названого правоохоронного органу. Всі громадські організації сприяють реалізації захисту прав як для фізичних так і для юридичних осіб, незалежно від сфери суспільних, відносин в яких ці суб'єкти взаємодіють та у якій ролі проявляють себе. Ознакою, яка вказує на приналежність НПО в Україні до інститутів громадянського суспільства є націленість їх правами та обов'язками щодо відстоювання своїх легітимних інтересів у подальшому процесі розбудови громадянського суспільства.

Наголошено, що взаємодія неурядових організацій зі Службою безпеки України потребує значного посилення. Зокрема, доречним є проведення спільних досліджень питань запобігання та протидії злочинам, що належать до підслідності даного правоохоронного органу; роботи з усунення (нейтралізації) детермінантів даних злочинів; реалізація спільних інформаційно-роз'яснювальних кампаній тощо.

Ключові слова: кримінологія, неурядові організації, протидія злочинності, правоохоронні органи, Служба безпеки України, кримінологічна діяльність, запобігання злочинам.

Постановка проблеми. У сучасному світі невідомо зростає роль неурядових організацій у сфері протидії злочинності. Дані суб'єкти нерідко беруть участь у охороні публічного порядку та безпеки, проводять потужні інформаційні кампанії, спрямовані на зниження рівня віктимності населення, беруть активну участь в усуненні детермінантів злочинів тощо. Водночас, протидія злочинності може бути ефективно виключно за умови залагоджених дій всіх суб'єктів.

Зрозуміло, що обов'язок реалізовувати роботу із протидії злочинності покладено, в першу чергу, на правоохоронні органи. Неурядові організації, які беруть участь у запобіганні та протидії злочинності, плідно взаємодіють з вказаними спеціальними суб'єктами, до числа яких належить і Служба безпеки України.

Стан дослідження. Питанню взаємодії різних суб'єктів протидії злочинності приділялася й приділяється чимала увага у працях таких вітчизняних вчених, як С. М. Алфьоров, О. М. Бандурка, В. С. Березняк, В. М. Бесчастний, С. М. Блажівський, І. Г. Богатирьов, Р. С. Веприцький, А. О. Джужа, О. М. Джужа, О. С. Ішук, А. В. Коваленко, М. Г. Колодяжний, І. М. Копотун, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, О. О. Титаренко, А. Є. Фоменко, С. С. Чернявський, В. В. Шаблюстий, С. А. Шалгунова, С. І. Шевченко, О. С. Юнін, О. О. Юхно, Н. О. Ярмиш та ін.

Не дивлячись на це, відповідні наукові пошуки, як правило, стосуються аналізу питання взаємодії правоохоронних органів між собою, тоді як співпраця неурядових організацій з даними суб'єктами протидії злочинності залишається поза увагою науковців.

Метою статті є дослідження окремих напрямків взаємодії неурядових організацій зі Службою безпеки України у сфері протидії злочинності.

Виклад основного матеріалу. Традиційно дослідження питання взаємодії тих чи інших суб'єктів протидії злочинності

розпочинають з розкриття категорії «взаємодія». Відповідно до «Словника української мови», поняття «взаємодія» може вживатися у наступних значеннях:

- 1) взаємний зв'язок між ким-, чим- небудь у дії;
- 2) узгодженість дій між ким-, чим-небудь.

Дієслово ж «взаємодіяти» означає бути у взаємодії; діяти узгоджено [1, с. 183].

Перелічені значення поняття «взаємодія» виглядають доволі схожими, адже кожне з них передбачає наявність двох або більше суб'єктів (об'єктів), які вступають у контакт один з одним (між якими виникає контакт). Втім, у другому випадку наявний додатковий обов'язковий атрибут такої взаємодії – узгодженість дій між відповідними суб'єктами [2, с. 178].

При цьому вважаємо дещо дискусійним припущення про те, що узгодженість може виникати між чим-небудь. Дійсно, взаємодія у першому значенні може існувати як між суб'єктами суспільних відносин (людьми), так і між іншими живими істотами або навіть предметами (так, наприклад, як взаємодію можна розглядати роботу всіх частин механізму годинника).

У другому ж випадку припускаємо, що узгодженість виникає внаслідок усвідомлення такої взаємодії її суб'єктами, а відтак ними можуть виступати виключно особи, адже тільки людина наділена цією суб'єктивною ознакою (за цим принципом будуються правила притягнення винного до кримінальної відповідальності, вчення про суб'єкт злочину або кримінального проступку).

На користь останнього факту свідчать роздуми В.В. Топчія, який зауважує, що взаємодія – це перш за все взаємний зв'язок між двома (або більше) суб'єктами (об'єктами), які здійснюють вплив один на одного. Усі суб'єкти (об'єкти) взаємодії є складовими елементами певної системи. Проте, на думку вченого, вищенаведені визначення слід поділити на дві групи: взаємодія неживих об'єктів та явищ і взаємодія наділених розумом живих суб'єктів. Відмінність між ними полягає в тому, що при взаємодії неживі об'єкти та явища здійснюють безпосередній або опосередкований вплив один на одного, викликаючи при цьому нову дію (наприклад, передача енергії при контакті). А під час взаємодії наділених розумом живих суб'єктів їх діяльність цілеспрямована, осмислена, має мету. Взаємодія суб'єктів виникає не в результаті здійснення впливу один на одного, а з усвідомлення необхідності здійснення спільних дій, спрямованих на досягнення спільної мети. Під час взаємодії суб'єкти впливають на якісні характеристики один одного [3, с. 166].

Згадане усвідомлення необхідності здійснення спільних дій, а також обговорення істотних умов взаємодії і утворюють узгодженість. Отже, узгодженість дій – це риса, що притаманна лише особі.

На нашу думку, узгодженість – це і є взаємний зв'язок між ким-, чим- небудь у діяльності, проте цей зв'язок характеризується рядом обов'язкових ознак: 1) може виникати виключно між людьми; 2) є свідомим; 3) є завчасно погодженим між суб'єктами взаємодії [4, с. 402].

На основі аналізу різних наукових варіантів визначення категорії «взаємодія суб'єктів протидії злочинності» пропонуємо розглядати під нею (взаємодією) узгоджену спільну діяльність рівних за своїми правами та обов'язками суб'єктів протидії злочинності, що здійснюється у законний спосіб та спрямована на запобігання кримінальним правопорушенням та правове реагування на них.

Отже, розкривши дефініцію взаємодії суб'єктів протидії злочинності, проаналізуємо питання співпраці неурядових організацій зі Службою безпеки України.

Відповідно до ст. 2 Закону України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ «Про Службу безпеки України», на Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. Крім того, до завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [5].

Таким чином, одним з основних завдань СБУ виступає попередження, виявлення, припинення та розкриття окремих видів кримінальних правопорушень. Враховуючи це, цілком логічно, що для виконання цього завдання даній правоохоронний орган повинен взаємодіяти з іншими загальними та спеціальними суб'єктами протидії злочинності.

На сьогоднішній день названа вище теза знаходить своє підтвердження у ст. 8 Закону України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ «Про Службу безпеки України», яка має назву «Відносини Служби безпеки України з державними органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами, громадянами та їх об'єднаннями». Відповідно до цієї норми СБУ взаємодіє з державними органами, підприємствами, установами, організаціями та посадовими особами, які сприяють виконанню покладених на неї завдань [5].

Зауважимо, що законодавець розглядає саме в якості взаємодії діяльність СБУ виключно з цими суб'єктами протидії злочинності, даний перелік є вичерпним.

З викладеного слідує, що чинна редакція Закону України «Про Службу безпеки України» не передбачає взаємодію СБУ з неурядовими організаціями у сфері протидії злочинності. Водночас, у абзаці другому ст. 8 згаданого нормативно-правого акта задекларовано наступне:

«Громадяни України та їх об'єднання, інші особи сприяють законній діяльності Служби безпеки України на добровільних засадах» [5].

Таким чином, з одного боку, громадяни та неурядові організації не фігурують в якості суб'єктів, з якими взаємодіє СБУ в процесі протидії злочинності, а з іншого – громадяни та неурядові організації певним чином можуть сприяти СБУ у цьому напрямку на добровільних засадах.

Для того, щоб розібратися у даній ситуації, доречно розкрити зміст поняття «сприяти». Згідно «Академічного словника української мови» поняття «сприяти» може використовуватись у наступних значеннях:

- 1) позитивно впливати на щось;
- 2) створювати відповідні умови для здійснення, виконання і т. ін. чого-небудь;
- 3) подавати допомогу в чому-небудь;
- 4) бути причиною або наслідком виникнення, існування і т. ін. чого-небудь;

5) створювати, викликати бажання виконувати яку-небудь дію;

6) потурати кому-небудь [6].

Враховуючи той факт, що сприяння неурядовими організаціями та окремими громадянами СБУ відбувається в розрізі протидії злочинності, таку діяльність можна розглядати в контексті саме взаємодії. Втім, з огляду на необхідність дотримання принципу єдності термінології законодавства, що відноситься до законодавчої техніки, думається доречним додати до переліку суб'єктів, з ким взаємодіє СБУ, громадян України та їх об'єднання (абзац 1 ст. 8 Закону України про Службу безпеки України). При цьому видалення положень абзацу 2 ст. 8 («Громадяни України та їх об'єднання, інші особи сприяють законній діяльності Служби безпеки України на добровільних засадах»¹ [s]) даного законодавчого акта вважаємо недоречним, адже у ньому законодавець у такий спосіб підкреслює особливий характер такої взаємодії – вона (взаємодія) базується на засадах добровільності з боку неурядових організацій та окремих громадян.

Отже, пропонуємо викласти ст. 8 Закону України «Про Службу безпеки України» у наступній редакції:

«Стаття 8. Відносини Служби безпеки України з державними органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами, громадянами та їх об'єднаннями

Служба безпеки України взаємодіє з державними органами, підприємствами, установами, організаціями та посадовими особами, громадянами та їх об'єднаннями, які сприяють виконанню покладених на неї завдань.

Сприяння громадянами України та їх об'єднаннями, іншими особами законній діяльності Служби безпеки України відбувається на добровільних засадах».

Зауважимо, що взаємодія СБУ з неурядовими організаціями також знаходить своє відображення у п. п. 9 ч. 1 Закону України «Про Службу безпеки України» до числа прав СБУ належить здійснення співробітництва з громадянами України та іншими особами, в тому числі на договірних засадах, дотримуючись при цьому умов добровільності і конфіденційності цих відносин [5].

Взаємодія неурядових організацій з СБУ у сфері протидії злочинності охоплює ряд напрямків. Нагадаємо, відповідно до чинного КПК України (ч. 2 ст. 216), до підслідності слідчих органів безпеки віднесено цілий ряд кримінальних правопорушень (ст.ст. 109, 110, 110-2, 111, 111-1, 111-2, 112, 113, 114, 114-1, 114-2, 201, 201-1, 258-258-5, 265-1, 305, 328, 329, 330, 332-1, 332-2, 333, 334, 359, 422, 435-1, 436, 436-2, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447 КК України, а також інші суспільно небезпечні діяння у випадках, передбачених у абзаці 2 ч. 2 ст. 216 КПК України). Неурядові організації, як суб'єкти протидії злочинності, можуть сприяти СБУ у розкритті та припиненні відповідних кримінальних правопорушень, надаючи відповідну інформацію, допомогу у розшуку осіб, які вчинили злочини та кримінальні проступки тощо.

Підвищенню рівня взаємодії СБУ з неурядовими організаціями сприяє створення названим правоохоронним органом інформаційних сторінок щодо алгоритму дій громадян в екстремальних ситуаціях. Зокрема, станом на 24.02.2020 року на офіційному веб-сайті СБУ розміщена інформація про те, як:

1) діяти, якщо громадянин дізнався про підготовку теракту або його вербують;

2) діяти, якщо особа виявила підозрілий предмет;

3) діяти, якщо особу вербують;

4) діяти, якщо особу захопили заручником;

5) діяти, щоб соцмережу громадянина або неурядової організації не зламали;

6) діяти, щоб запобігти витoku службової інформації;

7) діяти військовослужбовцям у соцмережах;

8) подбати про кібербезпеку [7].

Перелічені алгоритми дозволяють неурядовим організаціям швидко комунікувати та правильно діяти в тих чи інших надзвичайних ситуаціях, що, в свою чергу, допомагає співробітникам СБУ своєчасно припинити дію шкідливого фактору, усунути відповідні детермінанти кримінальних правопорушень, припинити злочини або кримінальні проступки та притягнути до відповідальності винних.

Окремим напрямом взаємодії неурядових організацій з СБУ є інститут громадського контролю. Згідно ст. 7 згаданого вище законодавчого акта, громадськість має право на інформацію про діяльність СБУ. Зокрема, СБУ інформує про свою діяльність через засоби масової інформації, шляхом надання відповідей на запити на доступ до публічної інформації та в інших формах у визначеному законодавством порядку. Крім того, Закон забороняє встановлювати обмеження на інформацію щодо загального бюджету Служби безпеки України, її компетенції та основних напрямів діяльності, а також випадків протиправних дій органів і співробітників Служби безпеки України [5].

Відповідний механізм контролю дозволяє знизити вірогідність зловживання працівниками СБУ своїми службовими повноваженнями та, як наслідок, очистити правоохоронну систему від шкідливих елементів.

Зауважимо, що взаємодія неурядових організацій зі Службою безпеки України не обмежуються переліченими заходами. Зокрема, вона також охоплює проведення спільних науково-практичних заходів, наукових досліджень тощо [8, с. 110].

Висновок. На підставі викладеного вище можна зробити висновок про те, що, враховуючи наявність ряду зовнішніх та внутрішніх загроз, що нависли над Україною (наявність терористичних угруповань на тимчасово окупованих територіях, посягання на державний суверенітет з боку Російської Федерації тощо), взаємодія неурядових організацій зі Службою безпеки України потребує значного посилення. Зокрема, доречним є проведення спільних досліджень питань запобігання та протидії злочинам, що належать до підслідності даного правоохоронного органу; роботи з усунення (нейтралізації) детермінантів даних злочинів; реалізація спільних інформаційно-роз'яснювальних кампаній тощо.

Перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо аналіз питання взаємодії неурядових організацій з іншими правоохоронними органами у сфері протидії злочинності.

Література:

1. Словник української мови у 20 т. Том 2: В. Відсріблятися / Наук. кер. проєкту М. Русанівський. Київ: Наукова думка, 2012. 978 с.
2. Шаблістий В.В. Про публічність та приватність кримінально-правового забезпечення інформаційної безпеки людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Діборенка*. 2013. № 1. С. 177–184.

¹ Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 27.06.2022).

3. Топчій В.В. Взаємодія та координація в діяльності органів внутрішніх справ з виявлення та розкриття злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2015. № 30. Том 2. С. 165–169.
4. Шаблистий В.В. Окремі питання кримінально-правового забезпечення воєнної безпеки людини та безпеки військової служби. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 400–406.
5. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 27.02.2020).
6. Дія // Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/spryjaty> (дата звернення: 01.02.2020).
7. Поради, як діяти в екстремальних ситуаціях // Служба безпеки України: офіційний вебсайт. URL: <https://ssu.gov.ua/yak-diiaty-v-ekstremalnykh-sytuatsiiah> (дата звернення: 24.02.2020).
8. Шаблистий В.В. Історико-правові аспекти філософської концепції безпеки людини. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 109–115.

Kosiachenko K. Certain directions of interaction of non-governmental organizations with the Security Service of Ukraine in the field of crime prevention

Summary. The article examines certain directions of interaction of non-governmental organizations with the Security Service of Ukraine in the field of combating crime.

In Ukraine, the human rights function, in addition to state authorities, is also performed by institutions of civil society (public organizations and movements), performing it "instead of" or even "against" the actions of state authorities, in particular law enforcement. The influence of non-governmental organizations on the human rights sphere and the degree of "penetration" of their control is naturally much smaller than that of the state, but this influence has an obvious tendency to increase.

It is emphasized that non-governmental organizations play an important role in combating crime. In the course of their activities, these entities interact with law enforcement agencies, an important place among which is cooperation with the Security Service of Ukraine.

It is proposed to consider under the interaction of crime prevention subjects the coordinated joint activity of crime prevention subjects equal in their rights and duties, which is carried out in a legal manner and is aimed at preventing criminal offenses and legal response to them.

It is noted that the current version of the Law of Ukraine "On the Security Service of Ukraine" does not contain an indication of the interaction of this law enforcement body with non-governmental organizations, which negatively affects the effectiveness of combating crime. In order to eliminate this shortcoming, it is proposed to add to the list of subjects with whom the Security Service of Ukraine interacts, citizens of Ukraine and their associations.

The depth of cooperation between crime prevention entities and the consistency of actions between them depend on the quality of the regulatory and legal framework. Effective interaction of non-governmental organizations with the Security Service of Ukraine is possible only if there are no gaps and conflicts at the legislative level.

It was concluded that the main directions of interaction of non-governmental organizations with the Security Service of Ukraine are: information exchange and implementation of the institute of public control over the activities of the named law enforcement body. All public organizations contribute to the implementation of the protection of rights for both individuals and legal entities, regardless of the sphere of society, the relations in which these subjects interact and in what role they manifest themselves. A sign that indicates the affiliation of NGOs in Ukraine to the institutions of civil society is the targeting of their rights and obligations to defend their legitimate interests in the further process of building civil society.

It was emphasized that the interaction of non-governmental organizations with the Security Service of Ukraine needs to be significantly strengthened. In particular, it is appropriate to conduct joint research on issues of prevention and countermeasures against crimes under the jurisdiction of this law enforcement body; work on elimination (neutralization) of the determinants of these crimes; implementation of joint information campaigns, etc.

Key words: criminology, non-governmental organizations, crime prevention, law enforcement agencies, Security Service of Ukraine, criminological activity, crime prevention.